

Hajdú Zoltán¹

Egy politikai földrajz iránt érdeklődő kassai munkás útja a gyárból a tobzódó hatalomgyakorlásra át az akasztófaig

Darabos László, 1910 - 1959²

Minden korszak (különösen a szélsőséges politikai folyamatokat, forradalmakat, ellenforradalmakat, hatalmi-állami területi uralomváltásokat, véres háborúkat stb. hordozó időszakok) kiélezetten vetik fel az egyén cselekvésének lehetőségeit, teszik próbára önmeghatározó képességeit és emberségét.³ Darabos László az I. világháború előtt törvénytelen gyermekként született. A világháború nélkülözéseiben cseperedett, majd a történelmi Magyarország összeomlása után tíz éves korától Kassán kisebbségi sorban eszmélt. A Felvidék déli részének és Kassának visszacsatolása után többségi magyarrá lépett elő. 1938 után jobboldali elkötelezettségű munkás volt, 1941-ben belépett a Nyilaskeresztes Pártba. (Budapesti pártiskolai tanfolyamokon kedvelte meg a politikai földrajzot, írt egy 14 oldalas füzetet). A Szálasi puccs után 1944. október közepétől 1945. január közepéig városi nyilas pártvezérként tevékenykedett. Tömeggyilkosságok elkövetésében kezdeményező szerepet játszó és közreműködő Darabos László sorsa (1947-ben 15 év börtönre, 1959-ben halála ítélték) tanulságos lehet minden „pillanat-embernek”, az éppen aktuális, bűnös hatalom elvtelen kiszolgálójának. Ugyanakkor másodszori pere és akasztófára ítéltése felvet a korabeli igazságszolgáltatással kapcsolatban eljárási és jogállamisági kérdéseket.

¹ DSc, tudományos tanácsadó, egyetemi tanár, MTA KRTK RKI DTO, hajdu@rkk.hu

² A tanulmány a „Változás és folytonosság a magyar térképzetekben: nemzet, területiség, fejlesztés és határpolitika” című NN 114468 témaszámú Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) kutatás keretében készült.

³ Süli-Zakar Istvánnal egyetemi hallgató koromban cseréltem eszmét először arról (a városi antikváriumban akkor vettem meg „A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzékét”), hogy hol van az író ember egyéni felelőssége a „kollektív örület” keretei között. Feltűnően sok földrajzos és munkája szerepelt a jegyzékben. Darabos László: Politikai földrajz, Kassa, Felelős kiadó Dr. Szentirmai Imre, GRAFIKA Könyvnyomda, é. n. című műve „csak” a IV. számú jegyzékbe (1946) „fért bele”. Nem tartozott az időszakban a „leg hírhedtebb” munkák közé.

Kassai „kisember” 1938-ig

Darabos László 1910. május 11-én született Kassán, törvénytelen gyermekként. Eredetileg édesanyja (Scholt Dorota) után (aki házcseléd volt) Scholt Lászlóként anyakönyvezték. Hánykolódás, majd rövid „lelencélet” után, hét évesen, Darabos Sándor irodai szolga 1917-ben örökbe fogadta a feleségével. Darabos Sándor nem rendelkezett önálló ház- illetve lakástulajdonnal, a város több pontján – Kinizsi út 17, Malom út 21/a, Fő út 4), általában a hivatalozolgai státusához kötött szolgálati lakásokban éltek. Iskoláztatásáról csak „kizáró” bizonyosságokat tudtunk megállapítani Kassa korabeli iskolai évkönyveiből, nem járt a városban működő három fiúiskola egyikébe sem, nem járt a város elit ipari iskolájába, s úgy tűnik, hogy nem érettségizett a városban.⁴

Az 1930-as évek elején a város egyik jelentős, országos hírű gyárában (Poledniak) tűnik fel, mely akkor Poledniak Károly (1894-1945) tulajdonában volt, a Szepsi út 2 szám alatti ipartelepen működött, Gépgyár és Vasöntöde profillal. Darabos fémcsiszolóként dolgozott, illetve bekapcsolódott a kassai sportéletbe (atletizált, a labdarúgó csapatban csatárként játszott). Az alacsony termetű, vékonydongájú, gyors csatár szép jövő előtt állt. Még az is megjelenik róla a sportemlékek között, hogy esélye lett volna bekerülni a csehszlovák olimpiai csapatba, de az ország nem nevezett az 1936-os berlini olimpiára. A csehszlovákiai magyar napilapok sporttudósításaiban fel-feltűnt a neve, de nem volt „sztár”.

Újra a „magyar világban”, 1938-1944

A város és a Felvidék déli részének visszatérése „kisemberként” érte. Nem változott meg alapvetően sem anyagi sem pedig társadalmi helyzete, szegény emberként, de immár többségi magyarként, örült az ország és a város sikereinek. A munkahelyén egyszerre volt szociáldemokrata, kereszténydemokrata szakszervezet és politikai szervezkedés, de ő a jobboldali mozgolódások részesévé vált.

A város visszavétele után röviddel a magyar kormányzat támogatásával a városi önkormányzat felújította és kibővítette a két kassai labdarúgó stadionját, Darabos

⁴ A város korabeli iskolai évkönyveinek, háztulajdonosi nyilvántartásainak, lakónévjegyzékeinek, telefon-előfizetőinek, gépkocsi tulajdonosi névjegyzékeinek stb. feltárásában a hivatali munkakörét meghaladóan segítségemre volt a városi könyvtár helytörténeti gyűjteményének kezelője Ondrejsik Tamás, amiért köszönetet mondok. A „kizárásokon túl” nem sikerült megbízható korabeli adatokat feltárni az iskoláztatásáról.

még folytatta labdarúgó tevékenységét. (A területgyarapodások hatása szinte mindenre kiterjedt, át kellett szervezni a Nemzeti Bajnokság lebonyolításának területi rendjét is, be kellett vonni a visszatért nagyvárosok csapatait is.)

A kassai születésű Szálasi Ferenc börtönből való kiszabadulása (1940) után Kassán is megindult az új párt szervezése, Darabos 1941-ben belépett a Nyilaskeresztes Pártba. (Szálasi kassai látogatásakor készült néhány fényképen Darabos mindig a partvezetőhöz közel de nem mellette, az első sorban ült.) A párt különböző rendezvényein részt vett Kassán, illetve Budapesten bennlakásos pártiskolai képzésekben részesült az Andrassy út 60-ban. 1942-ben összekülönbözött a Nyilaskeresztes Párt kassai szervezetének értelmiségi (jogász) vezetőivel, ettől kezdve a párt „népi, munkás, szegény” szárnyához tartozott. 1944. október közepétől tekintették „városi nyilas pártvezérnek”.

1944. április végére a kassai (7833 fő) és az Abaúj megyei (4006 fő) zsidóságot a korabeli magyar törvények végrehajtásaként gettókba terelték, s embertelen körülmények között tartották fogva (*Gellért Á. 2012*). Május 15. és június 2. között vasúti szerelvényeken elszállították Auschwitz-ba a gettókban fogvatartottakat. Csatóry László parancsnoksága alatt, német segédlettel magyar csendőri, rendőri, katonai és közigazgatási közegek hajtották végre az egyik legszörnyűbb deportálási folyamatot. Darabos László nem volt állami alkalmazott, nem volt a deportálásban érdemi része, de ebben az ügyben is többször felvetődött a neve.

Részben a pártiskolai képzések, részben a budapesti tartózkodásának hatására foglalta össze, hogy mit gondol a politikai földrajzról.⁵ A füzet Kassán jelent meg, de hogy egyértelművé tegye az alapállását, a címlap jobb felső sarkában ott virított a Nyilaskeresztes Párt jelvénye.

A szerző egyfajta világnézetet kívánt formálni, az ország éppen aktuális barátainak és ellenségeinek bemutatásán keresztül. A szerkezete minden ország-ismertetésnek ugyanaz: terület, történet, föld, politika. Az első három részt különböző korabeli statisztikákból állította össze az egyes országokra vonatkozóan, a „politika” ellenben saját véleményét, értékrendjét és törekvéseit fejezi ki. (Csak ezzel a résszel foglalkozunk, mert a többi tájékoztatásra összeszedett adatok halmaza.)

⁵ A füzet 1943-ban készült és jelent meg (az OSZK korabeli növekedési napló száma 1943/20954), majd a fasiszta és szovjetellenes könyvek 1946. évi (IV. számú jegyzéke alapján) kivonták az állományból, majd a „Zárt” anyagok osztályára került. Az OSZK mai katalógusában (809172 szám alatt) is hibásan szerepel a kiadási évként 1935. Valójában év nélkül, de teljes, (a Magyarországgal kapcsolatos 1943-as évszám, és a növekedési napló alapján biztonsággal) bizonyossággal megállapítható, hogy 1943-ban jelent meg a füzet.

Háborús ellenségeink közül az USA elemzése került az első helyre, melynek politikai céljait úgy fogalmazta meg a maga számára, hogy:

- az USA célja a munkanélküliség és a gazdasági igazságtalanságok átmeneti leplezésére háborút támasztani a világban, hogy az USA kölcsönügylete és gazdasága fellendüljön,
- a felboruló gyarmatbirodalmak hulladékait, a francia Afrikát hadiérdek ürügyén, Anglia amerikai gyarmatai pedig az Angliának szállított áruk fejében megszerezni,
- a délamerikai államokat háborús veszedelem elleni oltalom címén katonailag megszállni, adósságba vonni, így gazdaságilag meghódítani.
- Nagy-Britannia elsődleges célja Darabos megítélése szerint:
 - a legerősebb európai hatalmat európai államok koalíciójával letörni,
 - a háborút inkább angol pénzen, mások vérével és mások földjén, mint angol vérrel és angol földön vívni,
- az atlanti part minden erősebb állama mögött egy kis „hűbéri államot fenntartani”, hogy sakkban tudja tartani a nagyobb és veszélyesebb államokat,
- az indiai tengeri út biztosítása a Földközi-tengeren,
- Oroszországot a Földközi-tengertől távol tartani, eszköz a török barátság.
- A „Szovjet”-tel kapcsolatban:
 - cári örökségként a meleg tengeri kikötők megszerzése, Ázsiában Port Arthur, Európában a Boszporusz megszerzése,
 - a szovjet - indiai közös határ elérése, hogy bekerítse Kínát,
 - a bolsevizmus eszméjének terjesztésével megzavarni minden más ország társadalmi békéjét, gazdasági rendjét, hogy ebből a zavarból a meggyengült országokban a Szovjettől függő proletárdiktatúrák vegyék át a hatalmat,
 - a Balkán szláv vérű és görögkeleti népei közt a pánszláv eszme terjesztésével orosz rokonszenvet éleszteni, hogy a szláv testvériség jelszavával az egész Balkán behódoljon a Szovjetnek, így a közbülső területek: Magyarország és Románia körül fogva fenn ne tarthassák magukat. Ezzel egész Kelet-Európa szovjetkézre jutna.

Ha az ellenségeinkkel kapcsolatos politikai célmeghatározásait, értékeléseit nézzük, akkor a korabeli jobboldalon általában elfogadott nézeteket „kötötte össze”, új, megdöbbentően egyéni, vagy durván primitív megfogalmazásra nem került sor. A későbbiek szempontjából fontos, hogy a zsidóság kérdésköre csak történeti

összefüggésekben került elő, de egyszer sem jelent meg a rövid meghatározásokban, holott a korabeli jobboldali véleményekben különösen az USA tekintetében a kérdés folyamatosan jelen volt.

A baráti hatalmak közül elsőként Japánt elemezte:

- megszerezni az anyaország szigetlakóinak a biztos megélhetést,
- a déli származású japán népnek a napsütéses Délre vágódását kielégíteni,
- Japán mindkét célt elérte 1942-ben, így már csak a hódítások megvédése a cél az angol-szász tengeri erők legyőzésével és esetleg Ausztrália meghódításával.
- A „Német birodalom” általa feltételezett politikai céljait részletezte a leginkább:
 - a népi mozgalom elkezdett hallatlan szociális berendezését végrehajtani,
 - a széthulló Brit Birodalomtól valamennyi német gyarmatot visszaszerezni,
 - az európai népek gazdasági szabadságának megteremtése a tengereken eddig kizárólagosan uralkodó angolszászok világhatalmának a megtörésével,
 - a minden európai nép kultúráját egyformán fenyegető bolszevizmus kiirtása,
 - a jelenlegi megszállások csupán háborús önvédelmi kényszerűség, átmeneti szükséges rossz,
 - a békében valamennyi európai nép szabadsága az európai sorsközösség szolgálatában, hogy minden külső befolyástól függetlenül Európa az európaiaké legyen.
- Olaszország politikai céljait a következőkben határozta meg:
 - kiépíteni mind azt a gazdasági vállalkozást és társadalmi rendezést, amit a fasiszmus megkezdett,
 - biztosítani az egész olasz nép megélhetését, visszaszerezni és megvédeni Itália afrikai gyarmatait, meghódítani Korzikát és Tuniszt,
 - a Földközi-tenger népeinek vizéről elűzni az idegeneket és elérni, hogy Angliának ne lehessenek Európában gyarmatai (Gibraltár, Málta),
 - a Balkán katolikus népeinek (horvát, albán) segítségével, szorosabb olasz kapcsolataival biztosítani az Adria uralmát, és a Balkán félsziget védelmét a pánszlávizmussal szemben.

Ha azt lehetett megállapítani, hogy a korabeli körülmények és közhangulat között nem pocskondiázta durván az akkori háborús ellenségeinket, a szövetségeseink tekintetében ugyanúgy megjelenik egyfajta visszafogottság, sem Japánt, sem Németországot, sem pedig Olaszországot nem dicsőítette felkínálkozó módon.

Ezek után érdemes szembenézni a Magyarországgal kapcsolatos „önálló értékelésével”:

- biztosítani a magyar állam külső függetlenségét és létrehozni belül a nép szabadságát,
- megteremteni a magyar nép népi egységét, társadalmi igazságát, gazdasági jólétét és ezzel lehetetlenné tenni a kommunizmust,
- a horvátokkal egyeztetve megszerezni az utat az Adriához, a dunai hajózással a Fekete-tengerhez, a bolgár, török rokoni és érdekkapcsolatok kiépítésével megszerezni a Balkán és a Közel-Kelet piacait,
- ápolni a kulturális kapcsolatokat a Nyugattal, gazdaságilag pedig Európa virágos, gyümölcsös, veteményes, gyógyfüves és ipari növényes kertjévé és műipari szállítójává válni.

A Magyarországgal kapcsolatos rész egyik furcsasága, hogy a „történet” részben a korabeli cenzor mondat közben kihúzott, olvashatatlaná tett két sort: „Ha azóta csonkaságunk...”. Mit tartalmazhatott a két sor, hogy „kiverte a biztosítékot” az akkori cenzornál?

Darabos politikai földrajzi füzetét a korabeli politikai földrajzos vezető elit (Fodor Ferenc, Rónai András) nem értékelte. A Darabos tevékenységét elemzők közül senki nem foglalkozott a politikai földrajz című füzetével, nem jelent meg sehol sem – egyébként több tekintetben bizonytalan és ellentmondásos – életrajzi adatai között.

Embterelenné vált ember az embertelenségben, 1944.10.16. – 1945.1.18.

Nem tartozik a politikai földrajzi eszmefuttatásainak értékeléséhez, ami 1944. október 16-dikától, a Szálasi puccs utáni tragikus kassai események során történt, de ki kell térnünk rá. Kassán a Nyilaskeresztes Párt helyi szervezete is (mint az országban mindenütt) átvette a helyi hatalmat, a közigazgatás irányítását (*Bálint J. 2016; Karpáthy, V. 2008*). Darabos a helyi pártszervezet egyik vezetőjeként, más újsághíradásokban „kassai pártvezérként” a tragikus és gyászos folyamatok egyik mozgatójává vált. Városi vezetőként közvetlenül részt vett több száz ember halálos ítéletének meghozatalában, sőt az 1947. évi, de különösen az 1959. évi tárgyalásain az is bizonyítást nyert, hogy saját kezűleg is végrehajtott kivégzéseket. Nem lehet pontosan megítélni, hogy a politikai földrajzhoz valamit értő, a háború elvesztésének

tényével valószínűleg tisztában levő embert mi készítette (kényszerítette?) arra, hogy kivetkőzzön önmagából, s véreskező hóhérrá alakuljon át. A város kiürítésekor elmenekült Kassáról, s követte Németországba a párt országos vezetését.

Az elszámoltatás és a vég

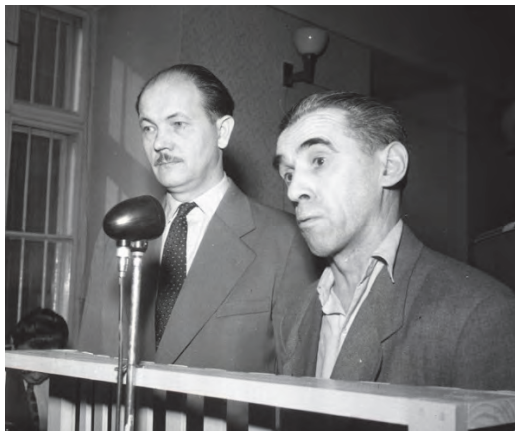
Darabos Lászlót 1945 nyarán Németországban elfogták, majd Sopronon és Pozsonyon keresztül Kassára szállították. 1947. december 16-án a népbíróság 15 év börtönre és 10 év közügyektől való eltiltásra ítélte.⁶ Ugyanebben a perben Abauj megye és a város volt nyilas főispánját (Gyarmathy Gábor), távollétében, halálra és teljes vagyonekobbzásra ítélték (*Maskal, R. 2006*). A per során Darabos védekezett, egyrészt elismerte, hogy követett el parancsra gyilkosságokat, másrészt azt próbálta bebizonyítani, hogy a számára felrótt bűncselekmények egy részét nem követte el, mert akkor nem tartózkodott a városban. Ebben a perben olyan tanúk is jelentkeztek, akik részben pozitív tartalmú vallomást tettek. (Később úgy vélték, hogy a mentő tanú talán a testvére volt.)

A Darabos per feltehetően nagypolitikai kontextusban is értelmezendő. A Kassai Kormányprogram politikai legitimációjához, a magyarokkal való tudomásul vétetéséhez háttérrel adott az, hogy milyen brutális és gyalázatos folyamatok játszódtak le Kassán a „magyar megszállás” alatt, ahogy a korabeli politikai megnyilatkozásokban megjelent.

A II. Darabos per 1959. március 23-26 között zajlott a Kassai Kerületi Bíróság Tanácsa előtt az 1944. novembere és 1945. január közepe között elkövetett nyilas tömeggyilkosok (akkor mintegy 500-600 ember meggyilkolásáról tárgyaltak). Darabos 1947 és 1959 között börtönben ült, s eredeti 15 éves ítélete már a végéhez közeledett. Darabos a per során szinte nem védekezett, mintha folyamatosan maga ellen beszélt volna, sőt kihívó megjegyzéseket tett. A perben Darabos Lászlót, Kőrössy Gyulát halálbüntetésre, Ruszinyák Zoltánt, 25 évi, Mursa Károlyt 22 évi, Kalász Gyulát 20 évi szabadságvesztésre ítélték. A per és az ítélet nagy sajtópublicitást nyert 1959-ben, sőt szinte azonnal megjelent a per anyagát tartalmazó, mintegy a nagy nyilvánosság számára dokumentáló kötet, szlovákul és magyarul is (*Olexa, L.–Vipler, V. 1959*). A perrel kapcsolatban több utalás történt az

⁶ Az I. Darabos pernek az ismertsége lényegesen kisebb, mint az 1959. évinek. Ekkor még a szemtanúk emlékezete pontosabb lehetett, s a tárgyaláson elhangzottak a volt kiszolgáltatottak részéről enyhítő ténymegállapítások is Darabos viselkedésével kapcsolatban.

1956. évi magyar eseményekre, így nem minden alapot nélkülöző feltételezés – ami 1993 után többször megjelent Szlovákiában), hogy az akkori szlovákiai magyaroknak figyelmeztetésként is szólt az egyébként megalapozottnak tekinthető ítélet.

*1. ábra: Darabos László (jobb oldalt) a bírósági tárgyalásán, 1959
(Forrás: Olexa, L.–Vipler, V. 1959)*

A Darabos ügynek van titkosszolgálati szála is. A csehszlovák titkosszolgálat interneten közzétett kartonjából csak alapvető adatok állapíthatók meg. Azt lehet tudni, hogy a titkosszolgálat dossziét vezetett róla, de dossziéja még nem került nyilvánosságra. A „hontalanul” 1959. július 29-én (két forrás szerint már május 29-én) kivégzett Darabost 1960-ban törölték a titkosszolgálat nyilvántartásából (*1. ábra*).

Hivatkozott irodalom

Bálint J. 2016: A nyilasok és tettestársaik által Kassán és Kassa környékén 1944/45-ben elkövetett vérengzésekről. – Eszmélet, 28 (109) pp. 174-180.

Darabos Ladislav Lexikon szócikk 2014: In: Lexikón Kosicanov 1848–1938 (szerk. Gaspar, J.–Blasková, E.–Mihóková, M). I. A – I. Eoulibria, Kosice. p. 195.

Gellért Á. 2012: Az 1944-es kassai deportálások. – Élet és Irodalom, LVI/ 33.

Karpáthy, V. 2008: Strana sípových krizov v Kosiciach (1939–1945), Pamat' Národa, pp. 17-32.

Maskal, R. 2006: L'udové súdnictvo na Slovensku po 2. svetovej vojne a proces s nilasmi na Okresnom l'udovom súde v Kosiciach. http://www.saske.sk/cas/archiv/1-2006/diskusia_maskal.html. Letöltés: 2018. 01.04.

Olexa, L.–Vipler, V. 1959: A nyilaskereszt árnyékában. Szlovákiai Politikai Könyvkiadó, Bratislava